ÎNVĂȚĂTURA LUI E. COȘERIU CA PROFESIUNE DE CREDINȚĂ

EUGENIA BOJOGA

Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca, România

„Lingvistica integrală coșeriană nu are nevoie de strategii de seducție dincolo de propria seducție a descoperirii coerenței și clarității sale. Să citești textele lui Coșeriu este de fiecare dată un exercițiu revigorant și edificator” (Johannes Kabatek).

Rezumat. În studiul de față, autoarea se referă la demersul exegetic și recuperator pe care Johannes Kabatek, Profesor de lingvistică romanică la Universitatea din Zürich îl face în vederea promovării teoriei lingvistice a lui Eugeniu Coșeriu. În vasta contribuție exegetică a lui J. Kabatek, consideră autoarea, se remarcă, în linii mari, două direcții ale studiilor sale. Pe de o parte, cele în care dezvoltă aspecte ale lingvisticii integrale și aplică sistemul conceptual coșerian la interpretarea faptelor de limbă. Pe de altă parte, studiile în care scoate în evidență actualitatea ideilor lui Eugeniu Coșeriu sau le confruntă cu postulate ale unor curente actuale din lingvistică, demonstrând cu brio prioritatea conceptuală a lingvisticii integrale. J. Kabatek a evocat personalitatea lui Eugeniu Coșeriu cu diverse ocazii, astfel reconstituindu-i biografia intelectuală în mai multe contribuții cu genericul *In Memoriam Eugenio Coseriu* (Kabatek 2002, 2003a, 2003b), în *Eugenio Coseriu: Memoria, lógica y fuerza de trabajo* (Kabatek 2004a), în texte ulterioare, precum *Eugenio Coseriu en Montevideo: reconstrucción de una epoca*” (2017) ș. a.

Cuvinte-cheie: lingvistica integrală, lingvistică romanică, demers exegetic, teorie lingvistică, intuiție și empirism.

Abstract. In the present study, the author refers to the exegetical and recuperative approach that Johannes Kabatek, Professor of Romance Linguistics at the University of Zurich takes in order to promote the linguistic theory of Eugeniu Coseriu. In the vast exegetical contribution of J. Kabatek, considers the author, there are, in general, two directions. On the one hand, those in which he develops aspects of integral linguistics and applies the Coserian conceptual system to the interpretation of language facts. On the other hand, the studies in which highlight the topicality of Eugeniu Coșeriu's ideas or confront them with postulates of some actual currents in linguistics, demonstrating the conceptual priority of integral linguistics. J. Kabatek evoked the personality of Eugeniu Coseriu on various occasions thus reconstituting his intellectual biography in several contributions with the generic *In Memoriam Eugenio Coseriu* (Kabatek 2002, 2003a, 2003b), in *Eugenio Coseriu: Memoria, lógica y fuerza de trabajo* (Kabatek 2004a), in later texts, such as *Eugenio Coseriu in Montevideo: reconstrucción de una epoca*” (2017) etc.

Keywords: Integral linguistics, Romance linguistics, exegetical approach, linguistic theory, intuition and empiricism.

Într-un interviu publicat în 2017 în revista *Anadiss*, fiind întrebat cum vede viitorul (îndepărtat) al concepției lingvistice a lui Eugeniu Coșeriu, Johannes Kabatek răspundea pe un ton cât se poate de optimist. Chiar dacă unii îi sugerau să publice cât mai repede manuscrisele „pentru ca ideile coșeriene să nu-și piardă din actualitatea lor”, el afirmă că, din punctul său de vedere, pregătirea pentru tipar a unora dintre scrierile lui Coseriu peste două sau trei decenii de-acum încolo, nu va diminua cu nimic actualitatea operei sale, întrucât avem de a face cu „o concepție eminentemente clasică”:

„El (Eugeniu Coseriu) este deja un clasic și nu se va pune problema «participării» sale la discuțiile din cadrul tendințelor la modă astăzi în lingvistică. (...) Va fi o operă de lucrări clasice în care se vor găsi multe concepte importante și o viziune de ansamblu asupra limbajului, o arhitectură construită coerent, ceea ce permite totodată dezvoltarea multor aspecte interesante...” (Robu/ Kabatek 2017:144).

Aceste afirmații circumscriu, în realitate, întregul demers exegetic și recuperator pe care J. Kabatek, Profesor de lingvistică romanică la Universitatea din Zürich îl face, iată, de peste 20 de ani, în vederea promovării teoriei lingvistice a Maestrului său, Eugeniu Coșeriu. Discipol al lui Coșeriu din ultima generație, profund cunoscător al teoriei lingvisticii integrale, el a fost unul dintre responsabili Proiectului *Eugenio Coseriu – Erfassung und Publikationen unveröffentlichter Manuskripte* (1998-2004), finanțat de DFG (Consiliul Superior de Cercetare al Germaniei), care s-a ocupat de manuscrisele coseriene inedite, de ordonarea și digitalizarea lor, culminând cu crearea Arhivei *Eugenio Coseriu* în 2005 la Universitatea din Tübingen.

În prezent, J. Kabatek coordonează un alt proiect „Über den Strukturalismus hinaus” – *Briefe an Eugenio Coseriu und die Geschichte der Linguistik im 20. Jahrhundert* (Dincolo de structuralism. Scrisori către Eugeniu Coșeriu și istoria lingvisticii în secolul al XX-lea)¹, iar între 16-18 iunie 2021 a organizat al VIII-lea Congres Internațional *Coseriu’s Linguistics. Origin and Actuality* (Lingvistica lui Coseriu. Origini și Actualitate) (cf. Bojoga 2021: 10-11)

Aceeași fidelitate coseriană îmbinată cu propria-i creativitate și spirit critic o demonstrează și în studiile sale exegetice, scrise de-a lungul timpului, unele dintre acestea fiind adunate în volumele *Lingüística coseriana, lingüística histórica, tradiciones discursivas* (Kabatek 2018) și *Eugeniu Coșeriu. Pagini de exegeză și de reconstrucție biografică* (Kabatek 2020), ambele fiind ca o continuare logică a preocupărilor sale de până acum în ce privește lingvistica integrală și promovarea acesteia.

De altfel, cu privire la propriile sale texte, J. Kabatek mărturisește că „acestea reflectă un dialog continuu cu Profesorul meu Eugeniu Coșeriu, un dialog care a marcat o mare parte din activitatea mea academică” (2020:9). Referindu-se la relația umană și profesională pe care a avut-o cu mentorul său, profesorul de la Zürich scrie:

¹ A se vedea Kabatek, Bleorțu (2019:45-50).

„Nu am încetat niciodată să fiu discipol, nu a încetat niciodată să fie Maestrul meu, dar de fiecare dată exista tot mai multă încredere și prietenie... Când Coșeriu a plecat dintre noi la cele veșnice, atunci am început să vorbesc cu el în absența lui: de fapt, cu lucrările sale, cu învățătura sa, dezvoltând idei și aducându-mi aminte de el, vorbind cu persoane care l-au cunoscut cu mult înaintea mea, cum ar fi acel antropolog Olaf Blixen, care reconstituie perioada fertilă de la Montevideo” (Kabatek 2020: 11).

Firește, este vorba de profesiunea de credință a lui Johannes Kabatek pe care a expus-o în interviul deja citat, dar și cu atâtea alte ocazii². Relația umană pe care a avut-o cu profesorul său și relația științifică au mers de fiecare dată în paralel, interferând de multe ori în efortul hermeneutic al autorului. De fapt, ambele aspecte comportă demers identic la nivel de profunzime, obiectivul lor comun reieșind clar din următoarele afirmații ale autorului cu privire la propriile sale texte:

„Acestea sunt contribuții care exprimă respectul meu pentru limbajul uman, pentru limbile istorice și texte (în general), dar mai ales pentru lingvistul Eugeniu Coșeriu care, ca nimeni altul dintre cei pe care eu i-am cunoscut vreodată, a fost în stare să clarifice / elucideze în mod coerent esențialul acestor trei dimensiuni” (Kabatek 2020: 11).

Omul Eugeniu Coșeriu

Johannes Kabatek a evocat personalitatea lui Eugeniu Coșeriu cu diverse ocazii, mai ales după trecerea marelui lingvist la cele veșnice. Astfel, îi reconstituie biografia intelectuală în mai multe contribuții cu genericul *In Memoriam Eugenio Coseriu* (Kabatek 2002, 2003a, 2003b), în *Eugenio Coseriu: Memoria, lógica y fuerza de trabajo* (Kabatek 2004a), în texte ulterioare, precum *Eugenio Coseriu en Montevideo: reconstrucción de una época*” (2017) ș. a. Biografia umană a lui Coșeriu fusese înregistrată anterior, într-un excelent volum de interviuri pe care J. Kabatek l-a realizat împreună cu A. Murguía, „*Die Sachen sagen, wie sie sind*”. *Eugenio Coseriu im Gespräch* (1997)³ unde erau prezentate pe larg cele patru „popasuri” existențiale ale lingvistului – România (Basarabia), Italia, Uruguay, Germania.

În acest context, autorul consideră epoca lui Coșeriu de la Montevideo (1951-1963) ca fiind „cea mai productivă și mai prodigioasă” din întreaga sa activitate, deoarece în Uruguay Coșeriu își dezvoltă edificiul teoretic al gândirii sale și acolo își scrie operele cele mai însemnate” (Kabatek 2020: 27). Autorul crede că la vremea respectivă E. Coșeriu era deja „pe deplin conștient că are o misiune în lume”, că el era convins de faptul că „misiunea sa va fi o contribuție importantă în domeniul științelor umaniste și o demonstrează prin impresionanta-i inteligență și prin munca sa neîncetată” (Kabatek 2020: 28).

Cât privește personalitatea de ansamblu a lui Coșeriu, aceasta transpare

² A se vedea și alte interviuri, precum Bojoga (2000, 2005), Robu (2013) și Bleorțu (2014).

³ Între timp, a apărut și versiunea românească a volumului: Johannes Kabatek, Adolfo Murguía, „*A spune lucrurile așa cum sunt...*”. *Conversații cu Eugeniu Coșeriu* (2017).

din textul *Eugenio Coseriu: Coseriu: Memoria, lógica y fuerza de trabajo* (inclus, în versiune românească în volumul Kabatek 2020), în care autorul, asemenea unui pictor talentat care prin câteva trăsături de penel sugerează deja un întreg tablou, J. Kabatek surprinde specificul coserian prin cele trei virtuți enunțate în titlu. Rememorând așadar personalitatea complexă a Maestrului său – un fel de *force de la nature*, cum l-au numit unii –, J. Kabatek îl caracterizează prin trei trăsături foarte rar întâlnite la aceeași persoană: uriașa sa memorie, gândirea logică și categorizantă și energia sa debordantă.

Prima, în ordinea importanței, este memoria infailibilă pe care o avea E. Coseriu, de altfel remarcată de toți discipolii săi. J. Kabatek vine cu amănunte concrete în acest sens:

„Îmi aduc aminte cum era capabil să recite pasaje întregi din literatura universală în limbile lor originale. Nu am numărat limbile, dar erau, în afară de ele romanice, cele slave, germanice, japoneza, latina, greaca veche și modernă; și, bănuiesc că mai erau și altele. Cea mai mare parte a memoriei lui Coșeriu trebuiau să o ocupe textele în mai multe limbi, și din multe limbi chiar și sistemele și normele (lor lingvistice/ acestora). Îi plăcea să le exerseze și știu că se bucura când mergeam prin facultate vorbind fie în spaniolă, fie în germană și el se oprea pe hol să schimbe o vorbă în rusă, să facă vreun comentariu în suedeză sau să converseze în croată cu chelnerul de la restaurantul unde o vreme luam prânzul. Coșeriu recita poezie în original în limbile cehă, suedeză, greacă, croată, catalană, precum și engleză; fără a mai menționa germana, franceza, spaniola, între multe altele, dar și povești întregi și uneori pasaje destul de lungi din romane” (Kabatek 2020: 16).

El precizează că nu era vorba deloc de o simplă memorie fotografică înmagazinând orice informație utilă sau fără nici o valoare: „dimpotrivă, memoria lui era foarte selectivă, alegându-și obiectele după criterii din ce în ce mai rafinate”. Tot astfel, în cazul lui Coșeriu, subliniază Kabatek, nu era vorba de cunoscutul joc intelectual al celor care încearcă să impresioneze cu câteva citate pe care le știu, ci „era vorba despre exersarea unui patrimoniu cultural care părea că nu cunoaște limite”. Dar memoria sa nu stoca doar texte receptate și limbi învățate de la alții, arată Kabatek, ci și o operă proprie îndelung elaborată, o operă care s-a tot acumulat de la sfârșitul anilor 50 până cu câteva luni înainte de moartea sa:

„Și dacă spun «se acumula» este pentru a evidenția un factor esențial al operei lui Coșeriu, factor accentuat de el însuși mereu, mai ales în contrast cu lingvistica nord-americană a lui Chomsky, care și-a schimbat orientarea de nenumărate ori de-a lungul anilor. În schimb, E. Coșeriu mărturisește că el de la început a întrevăzut întregul său sistem conceptual”, teoria sa cuprinzând o viziune amplă asupra limbajului uman, a limbilor, a textelor – toate împreună formând planul / arhitectura unui mare edificiu deja schițat în primele sale lucrări și completat de-a lungul întregii sale vieți” (Ibidem, p. 17)

În acest context, obiectivul principal al proiectului din 1998 – 2004 (care s-a ocupat de operele inedite ale lui Eugeniu Coșeriu) era să salveze

măcar o parte din ideile care se regăseau doar în memoria lui Coșeriu. Kabatek rememorează că Brigitte Schlieben-Lange spunea ironic când au demarat proiectul, că era nevoie „să se facă o copie de siguranță a hard-disk-ului”, copie realizată doar parțial, „date fiind, pe de o parte, dimensiunile materialului înregistrat acolo, iar pe de altă parte, nefericita limitare temporală împreună cu capacitatea noastră redusă de memorie. Câte articole nescrise, câte idei pierdute!...” (Ibidem, p. 18).

Cea de-a doua caracteristică a personalității lui Coșeriu remarcată de discipolul său este capacitatea sa enormă de abstractizare, „dovada unei gândiri dialectice aproape medievale, combinate, în procesul de realizare și prezentare, cu cunoștințe profunde ale principiilor retorice, învățate deja în îndepărtatul său trecut românesc”:

„O retorică mereu în serviciul unei prezentări clare a gândirii. Logica caracterizează întregul edificiu al teoriei coșeriene a limbajului, fiind o logică de îndelungată tradiție, aristotelică la bază, dar îmbogățită cu principii adoptate de la Leibniz, Hegel, Wilhelm von Humboldt și de la maeștrii săi italieni din anii de studii la Roma și Milano. Logică cu principii destul de simple, dar extrem de complexe când sunt aplicate cu toate consecințele lor, precum ideea aristotelică a finalității comportamentului uman în fața cauzalității proceselor naturii, idee reîntâlnită în *energia* lui Humboldt; sau conceptul de istoricitate a limbii, adoptat de la Hegel. Logica este elementul fundamental al distincțiilor din primii ani, bazați în principal pe o amplă critică a lui Saussure (Ibidem, p. 19).

Kabatek subliniază totodată că această logică poate fi reperată și în lucrările în sine, care au o structurare clară și ordonată, dar și discursurile și cursurile sale. Cu logica propriilor autori lucrează și în scrierile despre istoria lingvisticii, una dintre temele sale favorite fiind „posibilitățile și limitele” unui anumit autor, incluzându-i și pe contemporani.

Dar, precizează Kabatek, specificul marelui impact coșerian în lumea științei culturii derivă din al treilea fapt, din neobosita sa putere de muncă. Era ceva suprauman în felul lui de a munci fără pauză, ceea ce nu a fost o căutare faustică a ceva încă negăsit, ci mai degrabă îndeplinirea unei misiuni, construcția unui edificiu teoretic, realizarea unui proiect în deplină cunoștință de cauză că era vorba despre ceva important”:

„Cei care am lucrat cu el sau am scris sub dictarea sa, cunoaștem foarte bine această căutare a cuvântului potrivit, în acest sens Coșeriu fiind aproape ca un poet. De altfel, Tomas Mann afirma despre scriitori că ei sunt oamenii pentru care faptul de a scrie implică un efort mult mai mare decât pentru ceilalți. (...) Lui Coșeriu îi plăcea să aibă în preajmă un vorbitor nativ atunci când scria în germană, în franceză sau în alte limbi, ceea ce nu era altceva decât o modalitate de a avea alături, ca într-un fel de oglindă (sau ca pe un fel de ecou) un vorbitor nativ al acelei limbi. Oricum, cel care avea inițiativa în toate era tot el, deoarece cunoștea cele mai subtile nuanțe ale oricărui cuvânt. Profesorul dicta și, în același timp, vedea textele, adică le avea intacte în memoria sa. După multe pagini de scris își amintea de o sintagmă deja

folosită, pe care o dictase cu câteva ore înainte, dar pe care cel care transcria o uitase cu desăvârșire” (Ibidem, p. 17).

Or, discipolii lui Coseriu și-au dat seama că a avea totul în memorie înainte de a scrie reprezintă într-adevăr o modalitate de lucru excelentă. Nu întâmplător, mulți dintre ei au recunoscut că au învățat de la Maestrul lor nu doar anumite metode de cercetare ce țin de lingvistică sau de filologie, ci mult mai mult: forme și modalități de a lucra valabile în orice situație / domeniu.

În acest sens, J. Kabatek consideră că forța de muncă a Profesorului era de invidiat, „ceea ce uneori, trebuie să recunoaștem, îi obosea pe cei din preajmă, deoarece Profesorul pur și simplu nu înțelegea că aceștia mai au nevoie și de o pauză”. Kabatek își amintește că o dată, pe vremea studenției sale, recuperând un curs, E. Coșeriu a vorbit în plină vară și pe o căldură insuportabilă timp de patru ore, fără întreruperi. Aceasta arată că puterea sa de muncă era colosală, fiind comparabilă cu cea a unui gigant. Până și colegii săi, profesorii de la Universitatea din Tübingen, îl considerau ca pe o „încarnare a forțelor naturii” la acest capitol.

Drept exemplu, J. Kabatek rememorează faptul că înainte de publicarea cărții de interviuri *Die Sachen sagen wie sie sind. Eugenio Coseriu im Gespräch*, atunci când revizuiam ultima corectură, Coșeriu le trimitea observații de detaliu sau mici erate, pe care le găsea în textul volumului, ceea ce demonstrează faptul că el căuta cu ardoare formularea definitivă, expresia cea mai adecvată/ expresia desăvârșită.

Or, tocmai această coexistență simultană a celor trei daruri / virtuți „a făcut ca Eugeniu Coșeriu să fie atât de unic”: a fost combinarea acestor caracteristici pe care le-am descris:

„Pot exista persoane cu o memorie asemănătoare sau persoane capabile de a gândi precum el; sau inclusiv persoane cu o putere și o capacitate de muncă asemănătoare. Dar este mai rar să întâlnim pe cineva care să prezinte cele trei dimensiuni într-o manieră atât de extremă în același timp. Or, tocmai această întâlnire fericită între cele trei virtuți a făcut din Eugeniu Coșeriu ceva atât de special, de extraordinar în lumea culturii, cu un impact pe termen lung, care nu se termină cu una, două sau trei generații de discipoli din lumea întreagă. Există ceva care merge mai departe, ceva pe termen lung, ceva care va forma parte pe mai departe din istoria culturii. (...) Noi, discipolii, avem obligația continuității în cele trei aspecte: păstrându-i memoria, aplicând logica sa și încercând să preluăm din puterea sa de muncă, precum el ne-a învățat.” (Ibidem, p. 26).

Teoria lingvistică a lui E. Coșeriu

În vasta contribuție exegetică a lui J. Kabatek la tema care ne preocupă, se remarcă, în linii mari, două direcții a studiilor sale. Pe de o parte, cele în care dezvoltă aspecte ale lingvisticii integrale și aplică sistemul conceptual coșerian la interpretarea faptelor de limbă. Pe de altă parte, studiile în care scoate în evidență actualitatea ideilor lui Eugeniu Coșeriu sau le confruntă cu postulate ale unor curente actuale din lingvistică, demonstrând cu brio prioritatea conceptuală a lingvisticii integrale.

Din prima categorie fac parte studii precum *Einheitlichkeit der Bedeutung, Designat und Integrale Linguistik* (Kabatek 2000), *Die unveröffentlichten Manuskripte Eugenio Coseriu – eine Projektskizze* (Kabatek 2002), *Eugenio Coseriu, las tesis de Estrasburgo y el postulado de una lingüística lingüística* (Kabatek 2013) etc. În categoria a doua s-ar încadra *Intuición y empirismo* (Kabatek 2012), *Tradición e innovación: La lingüística moderna desde Saussure hasta el siglo XXI* (2015), *Determinación y entorno: 60 años después* (Kabatek 2017), „Linguistic Norm in the Linguistic Theory of Eugenio Coseriu” (Kabatek 2019) ș. a.

Astfel, în *Determinare și cadru: după 60 de ani*, J. Kabatek stabilește „locul” acestui studiu în traiectoria teoriei lui E. Coșeriu și urmărește impactul pe care l-a avut în domeniul lingvisticii. Considerat a fi un studiu deschizător de drumuri, deci, unul din cele mai importante, el nu a avut impactul pe care l-ar fi meritat prin valoarea sa teoretică propriu-zisă. Nu a avut un ecou răsunător, precum *Sistema, norma y habla* sau *Sincronia, diacronia e historia*, cu toate acestea a contribuit și el la faima mondială a lui Coseriu⁴:

„A contribuit, într-adevăr, la faima mondială a lui Coșeriu întrucât, asemeni celorlalte texte ale sale din epocă (și asemeni operei coșeriene în general), impunea respect, datorită argumentării sale clare și convingătoare, însoțită de o mare cantitate de înțelepciune și cunoștințe lingvistice” (Kabatek 2020:75). Asta nu înseamnă că *Determinare și cadru* nu a avut succes sau nu a fost citat, ci nu a fost înțeles până la capăt, cu alte cuvinte nu i-au fost descifrate sensurile profunde latente. Ceea ce înseamnă că că ideile sale de bază, în comparație cu cele din *Sistem, normă și vorbire* sau *Geografia lingvistică*, care au intrat demult în canonul lingvisticii romanice și a celei generale, încă trebuie să-și facă loc” (p. 75). J. Kabatek consideră că *Determinare și cadru* este mostra cea mai vizibilă a maturizării concepției teoretice a lui Coșeriu în decursul anilor 60: aici marele lingvist nu se mai limitează la critica și amplificarea concepției structuraliste, ci schițează propria sa teorie, denumită ulterior „lingvistică integrală”: „lingvistică a cărei primă sarcină constă în a-și afla propria identitate prin unele distincții fundamentale pentru a putea astfel atribui fiecărei probleme lingvistice locul care îi corespunde sau i-ar corespunde în acest edificiu.

Ulterior, Coșeriu însuși va recunoaște că acest studiu reprezintă cea mai importantă contribuție a sa în domeniul lingvisticii, deoarece pentru prima dată a făcut distincția între cele trei niveluri ale limbajului: nivelul universal al vorbirii în general, nivelul istoric al limbilor și nivelul individual al textului,

⁴ Explicația ne-o oferă Coșeriu însuși: „Motivul: este un studiu ”extrem de dens și ar fi necesară scrierea unui amplu tratat pe această temă”; „totul fusese spus, cum se zice, cu privire la interpretările numelor proprii”, în al 3 rând, „pe vremea aceea, totul era complet nou, și continuă să fie , întrucât în lingvistică era prima oară când textul apărea ca obiect al unei lingvistici autonome...”. În vol. de interviuri, „Coșeriu vorbește despre complexitatea terminologiei în *Det. și cadru*, spunând că complexitatea, nu a terminologiei, ci a faptelor înseși a fost pentru el o «descoperire» și el însuși nu o anticipase. Terminologia, la rândul său, urmarea, după el, principiul complexității adecvate, în acord cu complexitatea lucrurilor” (p. 79).

sub cele trei aspecte: al activității, al competenței și al produsului. În plus, a circumscris disciplinele aferente fiecărui nivel: *o lingvistică a vorbirii*, *o lingvistică a limbilor* și *o lingvistică a textului*. Nu întâmplător, concluzia autorului este că celebrul studiu coșerian *Determinare și cadru* „nu este doar o operă clasică, ci continuă să fie un text care provoacă, un text care face propuneri întru totul actuale. Principiul său al primatului vorbirii este absolut valabil. Categorizarea sa ierarhico-lineară a posibilităților de determinare nominală continuă să fie coerentă și clară, iar categorizarea sa detaliată a cadrelor continuă să fie mai adecvată decât noțiunile monolitice obișnuite în pragmatica actuală, cum este cea a „cunoașterii enciclopedice...” (Kabatek 2020: 98).

În **Tradiție și inovație: lingvistica modernă de la Saussure până în sec. al XXI-lea**, analizând situația actuală din disciplina noastră, J. Kabatek consideră că s-ar impune „o nouă cotitură lingvistică” în științele umaniste, deoarece „lingvistica sec. al XXI-lea, „ar trebui să se definească” pornind „de la propriul obiect” de studiu, nu să se subordoneze științelor naturii și respectiv, principiilor teoretice și metodologice ale acestora.” (p. 102). Prospectând rapid istoria lingvisticii moderne – de la F. de Saussure până în prezent –, autorul postulează cinci principii „de lucru”: două „problematic” sau negative și trei principii „pozitive”, care trebuie să orienteze activitatea noastră.

Dat fiind că în lingvistica actuală predomină o viziune unificatoare a științelor, fără să se facă o distincție între realitățile culturale și cele naturale, primul principiu problematic, cel *al transversalității discursive* înseamnă „preluarea integrală a concepțiilor din științele naturale în științele umaniste” (p. 103). Or, se impune să avem o atitudine critică față de adoptarea unor astfel de discursurilor, deoarece obiectele științelor culturii nu sunt identice cu obiectele științelor naturii, ideea unei științe unitare, cu metode comparabile de studiu este o gravă eroare. Al doilea principiu, cel *al excluderii*, atrage atenția J. Kabatek, este de asemenea un principiu „dăunător”, dat fiind că este relaționat cu „legile pieței științifice și are legătură cu strategiile de poziționare ale produselor noi”: „noutatea se vinde mai bine când este absolută și când este însoțită de un discurs care condamnă drept învechit tot ce a fost înainte”. Dar acest postulat, bazat pe ignoranță, este orientat „împotriva eticii academice, a deschiderii și a libertății ideilor”.

Dimpotrivă, cele trei principii pozitive – *principiul vorbirii*, *principiul istoricității* și *principiul tradiționalității discursive* – sunt fundamentale pentru știința limbajului ca știință a culturii. Să ne amintim că F. de Saussure, întemeietorul lingvisticii moderne propunea o știință „ce se construiește pornind de la propriul său obiect de studiu, și nu de la transversalitatea discursivă, adică de la adoptarea unei abordări create în alte discipline”. (Kabatek 2020:105).

J. Kabatek mărturisește că cel care l-a determinat să prezerveze și să justifice aceste principii astăzi este Eugeniu Coșeriu și „lingvistica sa integrală”. Explicitând termenul de lingvistică integrală, el precizează că nu este un termen exclusiv, ci dimpotrivă. Nu servește doar pentru definirea

teoriei limbajului a lui Coșeriu, ci apare ca un program al lingvisticii în general. Prin urmare, el nu se referă la nicio excludere strategică: nu are ca obiectiv să postuleze drept absolută o opinie personală și parțială. Dimporivă, derivă dintr-un etos profund care este exprimat în sintagma „*a spune lucrurile așa cum sunt*”, o ușoară modificare a unei fraze de-a lui Platon. Iar ca să putem spune lucrurile așa cum sunt, insistă exegetul, trebuie să știm întâi de toate ce se face în domeniul lingvisticii. Lingvistica integrală este „un fundament care ne permite să localizăm ce face fiecare într-un edificiu universal. Coșeriu proiectează acest edificiu universal, este adevărat, dar nu îl completează: îl pune la dispoziția tuturor. Lingvistica integrală nu este o dogmă, nu este o limitare, ci este o invitație de a descoperi lumea fenomenelor în toată bogăția lor: toate dimensiunile posibile ale limbajului uman, ale limbilor și ale textelor. Lingvistica integrală nu se schimbă atunci când maestrul decide că ceea ce a spus până la o anumită dată nu mai este valabil, iar toți adepții îl urmează. Lingvistica integrală oferă un cadru foarte general și esențial al unor principii de bază care își au rădăcinile într-o linie istorică milenară, cu bază aristotelică, modernizată în viziunea lui Humboldt și îmbogățită de toată gândirea idealismului german, de la Herder până la Humboldt, trecând prin Schelling, Schleiermacher și Hegel. Este o lingvistică cu o profundă bază istorică, care își asumă istoria lingvisticii și a filozofiei limbajului și nici nu reinventează roata, nici nu neagă bibliografia mai veche de zece ani”. (Kabatek 2020:105).

Să ne amintim că pentru a degaja obiectul de studiu al lingvisticii integrale, Coșeriu a inversat postulatul lui F. de Saussure: nu limba ca sistem, ci *vorbirea ca realitate vie a limbajului*. În vederea cuprinderii tuturor aspectelor / fenomenelor limbajului, el postulează *trei* lingvistici, prima dintre acestea fiind tocmai *lingvistica vorbirii*, care corespunde nivelului universal, „în care avem, pe de o parte, mecanismele universale de determinare ale semnelor lingvistice, și pe de altă parte cadrele: tot ceea ce înconjoară semnele lingvistice, lumea fizică, diferitele contexte (verbal, extraverbal, cultural, istoric etc.) — adică ceea ce, mai mult sau mai puțin, mai târziu se va numi pragmatică”. În acest context, arată Kabatek, Coșeriu reintroduce viziunea istorică în lingvistică, adică fundamentează *principiul istoricității*.

Or, temelia acestei concepții o constituie principiul coșerian de *tradiție și noutate*: noutatea se revendică de la tradiție, întrucât tradiția este termenul de comparație și doar pe fundalul ei se poate configura o inovație. În acest sens, Coșeriu prea conceptul de *enérgeia* a lui Humboldt, pe care își fundamentează propria viziune asupra limbajului. Pe cale de consecință, „*principiul vorbirii* postulează că lingvistica trebuie să aibă în vedere, în primul rând, activitatea creativă a vorbitorilor, atât în chestiuni universale, cât și în chestiuni istorice sau individuale. Acest fapt nu doar că se opune radical lui Saussure, ci se opune și ideii chomskiene de echivalare epistemologică a lingvisticii cu științele naturale și adoptării principiului popperian al ipotezei»” (Kabatek 2020:157).

Dorind să scoată în evidență specificul lingvisticii integrale, exegetul scrie că în viziunea lui Coșeriu, „studiul limbilor se ocupă de aspectul cel

mai important al *culturii* umane”, de aceea vorbim despre „ipoteze formulate plecând de la o cunoaștere intuitivă a ceva ce noi înșine producem”, a „ceva ce purtăm în interiorul nostru”. „Confluența ființei noastre cu limbajul face uneori foarte dificilă separarea dintre subiect și obiect, dar are și enorme avantaje, și cu siguranță creează o diferență profundă între obiectele științelor umaniste și obiectele științelor exacte»” (Kabatek 2020: 123).

Or, toate acestea au drept consecință o latură sociolingvistică fundamentală, și „precum avem nevoie de o pragmatică care să diferențieze tradiționalitatea, avem nevoie și de o sociolingvistică care să o facă, iar mai târziu, ca al doilea pas, să încerce să stabilească care este relația teoretică și, în fiecare caz, cea empirică dintre tradiționalitatea discursivă și ceea ce tradițional numim „varietăți»” ale unei limbi. Acesta este, deci, ultimul principiu pe care vrem să îl subliniem aici, principiul *tradiționalității discursive*, un principiu lămuritor al multor fenomene și care arată mai degrabă ca un program deschis, decât ca o misiune deja îndeplinită; un program pentru lingvistica vremurilor viitoare»” (Ibidem, p. 127).

În Intuiție și empirism J. Kabatek aplică principiul coserian de a cerceta posibilitățile și limitele unor tendințe actuale în lingvistică, a așa-numitului „nou empirism»” (EEG, MEG, fMRI ș. a.), apărute odată cu noile tehnologii. Din perspectiva lingvisticii integrale, ca știință a culturii, reprezentanții acestor tendințe nu sunt preocupați deloc de esența limbajului uman, nici de structurile unei limbi, nici de relația dintre limbaj și lume. Autorul e conștient de faptul că nu trebuie să respingem noile metodologii, ci trebuie „să valorizăm posibilitățile și limitele acestora fără a ne lăsa purtați de iluzii”, deși e ferm convins că „ideea unei lingvistici bazate pe empirism pur, fără prejudecăți intuitive anterioare, se dovedește a fi o iluzie”. El ne invită să urmărim îndeaproape cum se procedează cu adevărat în așa-zisele studii empirice și obiective. Dacă acceptăm îndemnul său, vom constata că lingviștii respectivi pornesc de la idei preconceptuate „care nu ies în evidență de la obiectul în sine, ci sunt condiționate de o cunoaștere intuitivă a obiectului”.

Nu putem ști cu adevărat dacă toate ideile noastre despre particularitatea oamenilor în fața celorlalte animale nu sunt iluzorii, dar suntem condamnați să o credem: ca ființe umane nu avem de ales decât să vedem și să concepem lumea din perspectiva noastră. Și de data aceasta, autorul recurge la Coșeriu. Întrucât aici este vorba de valabilitatea gândirii lui Coșeriu, să vedem dacă toate cele afirmate de E. Coșeriu sunt adevărate sau nu, dacă el avea dreptate sau nu.

„Științele culturii, spune Eugeniu Coșeriu, sunt în mod fundamental diferite de științele naturii, întrucât în științele culturale, noi înșine suntem creatorii obiectului de cercetare, în timp ce obiectele științelor naturii sunt obiecte externe, străine nouă și care pot fi observabile doar din exterior. Astfel, noi, ființele umane avem o idee despre ce este limbajul, despre ce este o limbă, un dialect și inclusiv există idei intuitive despre fenomene mai specifice precum silaba, fraza sau fonemul. În științele naturii, unica formă de a ajunge la cunoașterea lucrurilor este prin ipoteză, observație și experiment (...). Cu

aceasta, Coșeriu nu vrea să spună că obiectivitatea nu trebuie căutată în științele culturii și că cunoașterea intuitivă ar fi deja științific adecvată. Coșeriu citează distincția hegeliană între ceea ce este *cunoscut* și ceea ce este *recunoscut*, *das Bekannte und das Erkannte*, și spune că limba ne este cunoscută și nu avem nevoie de ipoteze arbitrare întrucât deja știm unde trebuie să ne uităm. Și atunci, acest «a spune lucrurile așa cum sunt» este trecerea de la *cognitio clara confuza* în terminologia lui Leibniz, adică cunoașterea sigură, dar intuitivă și nejustificată, la *cognitio clara distincta*, adică cunoașterea intersubiectivă care se poate demonstra, obiectivă și justificată (Ibidem, p. 138).

Rădăcinile acestei concepții „teoretice” a limbajului le găsim la Aristotel, precum și la Hegel și Humboldt, între alții. În loc de teoretică, poate ar trebui să spunem „filosofică” întrucât, de fapt, este vorba de o teorie a limbajului bazată pe concepții filosofice fundamentale și pe o tradiție occidentală care a dat continuitate unei serii de idei, rafinându-le și adaptându-le, dar cu convingerea unei enorme stabilități și a unei transistoricități, unde Aristotel este la fel de actual ca și lingviștii contemporani, întrucât obiectul de studiu era același în esență pentru Aristotel ca și pentru noi, lingviști ai sec. al XXI-lea.

În acest sens, trebuie luate în serios considerațiile lui Aristotel și ale lui Humboldt, ne spune exegetul de la Universitatea din Zurich. Nu există învechire de idei în științele umaniste, ci doar abordări care periodic se schimbă. Iar opoziția între științele culturii și științele naturii este întru totul validă, ea fiind construită tocmai din perspectiva lingvisticii pe care am putea să o numim filosofică, deoarece reprezintă și o formă de autojustificare a acesteia.

De aceea, concluzia autorului este că deși noile tehnologii ne-au oferit instrumente moderne pentru cercetarea lingvistică, „suntem încă departe de o știință lingvistică empirică care să ne explice, de pildă, prin cercetarea neurobiologică, cum funcționează limbile, dacă există o sintaxă autonomă și o configurare modulară a gramaticii, așa cum postulează formalistii, sau dacă există un continuum categorial, cum postulează așa-numiții cognitivști” (Kabaček 2020: 149).

În schimb, putem să ne apropiem de concepția coșeriană, de universalitățile sale lingvistice:

„Universalitățile definesc esența *logosului* dincolo de simpla afirmare a importanței lor: *logosul* nu este doar structură, sintaxa nu este primordială, dar este *logos semantikos*, sistem de semne care înseamnă ceva și care ne permite să vorbim despre lucruri. Și este *istoric*, deoarece prin *logos* fac parte dintr-o comunitate: adopt semne deja existente, dar nu ca simplu act de repetiție, ci ca act creativ – și în funcție de ceilalți, *cu celălalt*: creez limbajul în mine într-un acord intim cu un *tu*, și astfel limbajul este cunoaștere, nu doar a lumii, întrucât pt a vedea lumea îmi este suficientă simpla percepție; prin semnul împărtășit încetez să mai văd copacul pe care îl am în față și ajung la *ființa* copacului. Această concepție a limbajului înseamnă mult mai mult decât sintaxa, presupune că existența unei ființe umane este o existență dialogică, care există cu adevărat doar în acord cu celălalt: depindem unul de altul și de istoria noastră, fără ea, nu existăm” (Ibidem, p. 156).

Autorul se întoarce la Coșeriu și îi dă dreptate: „de vreme ce el mereu dorea să insiste că va fi mai mult un lingvist pentru sec. al XXI-lea decât pentru sec. al XX-lea, trebuie să ne gândim la întrebarea dacă toate cele spuse arată că E. Coșeriu avea dreptate sau nu. Ei bine, răspunsul meu este evident: d „dacă este un lingvist al sec. al XXI-lea, nu îndrăznesc să spun asta, deoarece încă mai există mult din acest secol (și, să sperăm că vom vedea cel puțin o parte din acesta și vom putea astfel, să ne apropiem mai mult de răspuns. Deocamdată, în orice caz, mi se pare bine să continuăm să îl apreciem deoarece, cel puțin pt moment, cei care spun că este învechit sau depășit, nu ne conving” (Kabatek 2020:161).

Referințe bibliografice:

1. BOJOGA, Eugenia, (2000), *Eugeniu Coșeriu și discipolii săi. Interviu cu Johannes Kabatek*, în revista "Contrafort", Chișinău, Anul VII, 12 (74), 2000, p. 23-24.
2. BOJOGA, Eugenia (2005), *Johannes Kabatek despre Eugeniu Coșeriu*, în „Contrafort”, Chișinău, Anul XII, 11-12 (133-134), 2005, p. 23-24.
3. BOJOGA, Eugenia (2021) *Eugeniu Coșeriu, omagiat la Universitatea din Zurich*, în Contrafort, Anul XXVIII nr. 2(300) august 2021, p. 10-11.
4. KABATEK, Johannes, MURGUÍA, Adolfo (1997), „*Die Sachen sagen, wie sie sind...*”. *Eugenio Coseriu im Gespräch*, Tübingen, Narr 1997.
5. KABATEK, Johannes (2000) „Einheitlichkeit der Bedeutung, Designat und *Integrale Linguistik*”, in: Bruno Staib (Hrsg.): *Linguistica romanica et indiana. Festschrift für Wolf Dietrich zum 60. Geburtstag*, Tübingen: Narr 2000, 187-205.
6. KABATEK, Johannes: „Die unveröffentlichten Manuskripte Eugenio Coserius – eine Projektskizze”, în: Adolfo Murguía (ed.): *Sprache und Welt. Festgabe für Eugenio Coseriu zum 80. Geburtstag*, Tübingen: Narr 2002, p. 111-124.
7. KABATEK, Johannes (2003a), *In Memoriam Eugenio Coseriu*, în „Journal of the International Phonetic Association”, 33/1 (2003), p. 130.
8. KABATEK, Johannes (2003b), *Eugenio Coseriu (1921-2002)*, în „Revista Internacional de Lingüística Iberoamericana”, 2, 2003, p. 179-181.
9. KABATEK, Johannes (2002) , *In Memoriam Eugenio Coseriu (1921-2002)*, „Henry Sweet Society Bulletin” 39 (2002), p. 56-57.
10. KABATEK, Johannes (2004a), *Eugenio Coseriu: Memoria, lógica y fuerza de trabajo*, în: María Luisa Calero/Fernando Rivera (ed.), „Estudios lingüísticos y literarios In memoriam Eugenio Coseriu”, Córdoba, Universidad de Córdoba 2004, p. 43-50.
11. KABATEK, Johannes (2004b), *Eugenio Coseriu (1921-2002)*, în „Estudis Romànics”, XXVI, 2004, 484-488.
12. KABATEK, Johannes „Eugenio Coseriu: Memoria, lógica y fuerza de trabajo”, în: María Luisa Calero/Fernando Rivera Cárdenas (ed.): *Estudios lingüísticos y literarios In memoriam Eugenio Coseriu*, Córdoba: Universidad de Córdoba 2004, p. 43-50.
13. KABATEK, Johannes (2012) *Intuición y empirismo*”, în J. Martínez del Castillo (ed.): *Eugenio Coseriu (1921-2002) en los comienzos del siglo XXI, Analecta Malacitana*, Anejo LXXXVI (2012), 99-115.
14. KABATEK, Johannes (2013) „Eugenio Coseriu, las tesis de Estrasburgo y el postulado de una lingüística *lingüística*”, în Casas Gómez, Miguel / Vela Sánchez (editori): *Eugenio Coseriu, in memoriam. XIV Jornadas de Lingüística*, Cádiz, Servicio de Publicaciones de la Universidad de Cádiz, 2013, p. 35-56.

15. KABATEK, Johannes (2015) *Tradición e innovación: La lingüística moderna desde Saussure hasta el siglo XXI*, în "Anadiss", 20 (2015), p. 15-32.
16. KABATEK, Johannes (2017a) *Determinación y entorno: 60 años después*, în Gerda Hassler, Thomas Stehl, (ed.), "Kompetenz – Funktion – Variation. Linguistica Coseriana V, Frankfurt am Main: Peter Lang 2017, 19-37.
17. KABATEK, Johannes (2017b) *Eugenio Coseriu en Montevideo: reconstrucción de una época*, în „Revista de la Academia Nacional de Letras”, Montevideo, 10/13 (2017), 7-23.
18. „Determinación y entorno: 60 años después”, în Hassler, Gerda/Stehl, Thomas (ed.), *Kompetenz – Funktion – Variation. Linguistica Coseriana V*, Frankfurt am Main, Peter Lang 2017, p. 19-37.
19. „Linguistic Norm in the Linguistic Theory of Eugenio Coseriu”, în Lebsanft, Franz / Tacke, Felix: *Manual of Standardization in the Romance Languages*, Berlin/New York, De Gruyter 2019, p. 127-144.
20. KABATEK, Johannes Adolfo Murguía (2017), „A spune lucrurile așa cum sunt...”. *Conversații cu Eugeniu Coșeriu*, Iași, Demiurg, 2017.
21. KABATEK, Johannes (2018), *Lingüística coseriana, lingüística histórica, tradiciones discursivas*, ed. Cristina Bleortu & David Paul Gerards, Velvuer, 2018.
22. KABATEK, Johannes, Cristina Bleorțu (2019), *Dincolo de strukturalism. Scrisori către Eugeniu Coșeriu și istoria lingvisticii în sec. al XX-lea*, în revista *Limba română*, 2019, nr. 4 (254), 2019, p. 45-50.
23. KABATEK, Johannes (2020), *Eugeniu Coșeriu. Pagini de exegeză și de reconstrucție biografică*,
24. Trad. de Cr. Bleorțu, Alina-Viorela Prelipcean, D. Finaru și Cr. Munteanu, ediție îngrijită de Cristina Bleorțu, Iași, Institutul European, 2020.
25. ROBU, Adriana (2013) Interviu de Adriana Maria Robu cu Prof. Dr. Johannes Kabatek – „Coșeriu ne-a învățat un mod de gândire”, *Dacia literară* 7-8 (2013), 32-41.
26. ROBU, Adriana (2017) Interview with Prof. Dr. Johannes Kabatek, *Coseriu taught us a way of thinking*, in ANADISS, numero hors-serie / 2017, „In Honorem Doctor Honoris Causa Johannes Kabatek”, p. 139-149.